

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

УДК 378.14:37.035

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14544777>

Експериментальне дослідження ефективності формування ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів

Сергієнко Анфіса Сергіївна

старший викладач кафедри фундаментальних і галузевих юридичних наук Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, 39600, м. Кременчук, вул. Університетська, 20, <https://orcid.org/0000-0002-3863-5218>

Прийнято: 18.11.2024 | Опубліковано: 29.11.2024

Анотація.** Актуальність статті обумовлена євроінтеграційними процесами, що відбуваються сьогодні у всіх галузях вищої освіти України, зокрема в галузі юридичної освіти. Із огляду на це необхідним є теоретичне та емпіричне дослідження ефективності педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів, що уможлиблює і забезпечує їхню переорієнтацію з пострадянського простору на європейський. **Метою** статті є висвітлення й експериментальна перевірка педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності бакалаврів права в процесі магістерської підготовки. Для дослідження реалізації педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності використано такі теоретичні й емпіричні наукові **методи:** аналіз, синтез, порівняння, дефінітивний аналіз науково-педагогічної літератури, педагогічний експеримент. **Результати

полягають в тому, що визначено поняття і сутність ціннісно-сміслової компетентності майбутнього юриста, водночас, наголошено на висвітленні та реалізації певних педагогічних умов для її формування. На основі досвіду викладачів-експертів методом ранжування визначені найефективніші, на їхню думку, педагогічні умови у професійній підготовці магістрів-правників. Емпіричне дослідження ефективності визначених педагогічних умов здійснювалося шляхом проведення педагогічного експерименту. За результатами експериментального дослідження доведено позитивний вплив заходів, передбачених впровадженням педагогічних умов, що вказує на їхню ефективність у підготовці магістрів права. **Висновки.** Висвітлено сутність та особливості ціннісно-сміслової компетентності. Наголошено на важливості впровадження педагогічних умов для формування ціннісно-смілової компетентності. Результати експериментального дослідження сприятимуть удосконаленню підготовки магістрів права на засадах компетентнісного підходу.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, ціннісно-смілова компетентність, аксіосфера майбутніх юристів, ціннісотворче середовище, індивідуальна освітня траєкторія.

An experimental study the effectiveness of forming law students' value and sense competence

Serhiienko Anfisa Serhiivna

Senior lecturer at Department of Fundamental and Branch Juridical Sciences, Kremenichuk Mykhailo Ostrohradskyi National University, 39600, Kremenchuk city, vul. Universytetska, 20, <https://orcid.org/0000-0002-3863-5218>

Abstract. *European integration processes taking place today in all fields of higher education in Ukraine, in particular, in the field of law education determine the relevance of article. Therefore, it is necessary to study theoretically and empirically the effectiveness of pedagogical conditions for law students' value and sense competence formation, which allows and ensures their reorientation from the post-Soviet area to the European Union. **Objective** of the article is to highlight and experimentally test pedagogical conditions for Bachelors' of Law value and sense competence formation in the process of master training. The following theoretical and empirical scientific **methods** were used to study the implementation of pedagogical conditions for value and sense competence formation: analysis, synthesis, comparison, definitional analysis of scientific and pedagogical literature, and pedagogical experiment. **Results** are that concept and essence of law students' value and sense competence are defined, while emphasizing the presentation and implementation of some pedagogical conditions for its formation. Based on the experience of expert lecturers, most effective pedagogical conditions in the Masters' of Law professional training were identified using the ranking method. An empirical research of defined pedagogical conditions effectiveness has been carried out by conducting a pedagogical experiment. According to the results of experimental study, the positive impact of events provided by pedagogical conditions was confirmed, which shows their effectiveness in Masters of Law training. **Conclusions.** Essence and features of value and sense competence are highlighted. The importance of implementing pedagogical conditions for value and semantic competence formation is emphasized. Results of the experimental study will help to enhance Masters of Law training based on a competence-based approach.*

Keywords: *value orientations, value and sense competence, law students' axiosphere, value-creating environment, individual learning path.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями (Вступ). Теоретико-методологічний аналіз науково-педагогічних джерел, проведений нами у попередніх дослідженнях [14; 15] вказує на те, що вища юридична освіта потребує суттєвих змін і удосконалення (зокрема, в контексті магістерської підготовки бакалаврів з права за галуззю знань/спеціальністю «08 Право/081 Правознавство»). Наявні у ЗВО України форми і методи навчання не задовольняють вимогам стейкхолдерів освіти на ринку юридичних послуг і не забезпечують підготовку майбутніх юристів, спроможних ефективно й успішно пропагувати у суспільстві повагу до норм права та закону, впливати на еволюційні процеси, що відбуваються у правовій системі України у зв'язку з її поступовою інтеграцією в правову систему ЄС.

Проблема дослідження ціннісно-сміслової компетентності бакалаврів з права у процесі магістерської підготовки залишається актуальною завдяки тому, що у сучасній юридичній науково-педагогічній літературі й дотепер немає усталеного трактування дефініції «ціннісні орієнтації майбутніх юристів», а зміни в усіх сферах українського суспільства, викликані переорієнтацією правових, економічних та інших процесів з пострадянського простору на європейський, зумовлюють удосконалення формування ціннісних орієнтацій магістрів-правників.

Актуальність вивчення ціннісних орієнтацій, що є підґрунтям ціннісно-сміслової компетентності, обумовлює дослідження різних аспектів цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Огляд літератури). Педагогічній проблемі формування системи цінностей майбутніх юристів, що допомагатиме їм у майбутній юридичній діяльності, присвячені численні наукові розвідки. Автори розглядають та ґрунтовно досліджують такі питання:

теоретичні та прикладні аспекти формування ціннісних орієнтацій [3; 4; 9; 13], особливості та структуру ціннісно-сміслової компетентності [7; 12], формування ціннісно-сміслової компетентності з позицій аксіологічного [11] і компетентнісного [1; 8] підходів.

За твердженням С. Козаченко, «ціннісно-сміслова компетентність передбачає такі вміння: формулювати власні ціннісні орієнтири щодо майбутньої професії і сфери діяльності; володіти способами самовизначення в ситуаціях вибору на основі власних позицій; приймати рішення, брати на себе відповідальність за їх наслідки, здійснювати дії і вчинки на основі вибраних цільових та смислових установок» [4, с. 37]. На думку С. Калаур, «ціннісно-сміслова компетентність безпосередньо пов'язана з ціннісними орієнтирами майбутнього фахівця та передбачає сформовану в особистості здатність бачити та розуміти навколишній світ, орієнтуватись в ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, творчу спрямованість, уміти вибирати цільові та значеннєві установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення» [3, с. 65].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри те, що в численних працях науковців теоретично розглядається багато аспектів розвитку системи цінностей майбутніх юристів, виникає необхідність у висвітленні педагогічних умов і експериментальному дослідженні їхньої ефективності для формування ціннісно-сміслової компетентності магістрів-правників. Успішне впровадження визначених у дослідженні педагогічних умов сприяє ефективності професійної підготовки бакалаврів права у процесі магістерської підготовки, уможливить індивідуалізацію навчання в аксіологічному аспекті. Із огляду на це у статті ґрунтовно розглянемо й експериментально доведемо ефективність створення ціннісотворчого середовища, побудови індивідуальної освітньої траєкторії і формування професійно-суб'єктних конструктів аксіосфери майбутніх юристів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Статтю присвячено висвітленню й експериментальній перевірці педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності бакалаврів права в процесі магістерської підготовки.

Цілі статті:

- визначити поняття і сутність ціннісно-сміслової компетентності майбутнього юриста;
- визначити необхідні педагогічні умови, що сприяють і забезпечують формування ціннісно-сміслової компетентності;
- експериментально перевірити реалізацію комплексу педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності бакалаврів з права у магістерській підготовці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів (Результати дослідження). Ціннісно-сміслова компетентність майбутнього юриста має значення передусім в аспекті неперервності професійного зростання. Постійне вдосконалення знань, умінь і навичок, моніторинг юридичних наук і практики, ознайомлення з останніми досягненнями вітчизняної та зарубіжної науки про право впливають на якість професійних рішень і підвищують конкурентоспроможність фахівця на ринку юридичних послуг. Водночас, на думку Ю. Колісник-Гуменюк, формування компетентності здобувачів вищої освіти має відбуватися «тільки з урахуванням необхідних і достатніх педагогічних умов» [5, с. 19].

Умови були визначені на підставі досвіду професійної підготовки майбутніх юристів. Експертами були 17 викладачів Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського, які визначали певні педагогічні умови як найбільш значущі. Їм пропонувався перелік педагогічних

умов, а вони методом ранжування визначали ті, які є на їхню думку, найефективнішими.

В табл. 1 проаналізовано результати опитування експертів щодо визначення найефективніших педагогічних умов для формування ціннісно-сміслової компетентності.

Таблиця 1

Результати опитування учасників щодо ефективності педагогічних умов

Педагогічна умова	Учасники опитування, %
Формування професійно-суб'єктних конструктів аксіосфери майбутніх юристів	24,7
Створення ціннісотворчого освітнього середовища	23,9
Формування індивідуальної освітньої траєкторії	18,3
Створення навчально-методичного середовища	12,5
Модифікація змісту професійної підготовки майбутніх юристів	9,7
Упровадження інтерактивних педагогічних технологій у процес магістерської підготовки	6,8
Упровадження міжпредметної інтеграції у навчальний процес	4,1
Усього	100

Джерело: сформовано автором на підставі власних досліджень

Аналіз результатів опитування викладачів та експертів вказує на те, що майже половина респондентів (48,6 %) як найефективніші обрали педагогічні умови, безпосередньо пов'язані з розвитком аксіосфери майбутніх юристів – формуванню професійно-суб'єктних конструктів правової культури, правосвідомості, громадянської свідомості та інших компонентів системи цінностей віддали перевагу 24,7 %, створення ціннісотворчого освітнього середовища обрали 23,9 % опитуваних.

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Першою педагогічною умовою розвитку ціннісно-сміслової компетентності студентів-правників є створення цінніснотворчого освітнього (або культуро-освітнього, культуротворчого) середовища у ЗВО, яке є одним із чинників, що впливає на розвиток правової культури і професіоналізму майбутніх юристів та інтегрує аксіологічний, компетентнісний, системний та особистісно-орієнтований підходи. Організація такого середовища у ЗВО є, на наш погляд, умовою актуалізації особистісного потенціалу майбутніх юристів й об'єктивно обумовлює успішність їхнього соціокультурного розвитку в системі професійної підготовки.

Другою педагогічною умовою формування ціннісно-сміслової компетентності є формування індивідуальної освітньої траєкторії, що ґрунтується на комплексному підході й передбачає саморефлексію майбутніх юристів з метою цілеспрямованого розвитку особистісного потенціалу на базі створених у структурі ЗВО студентських інноваційних хабів. Подібну діяльність магістрів-правників можна розглядати як реалізацію саморозвитку у вигляді додаткової неформальної самоосвіти для набуття практичних навичок юридичної діяльності без відриву від освітнього процесу.

Третьою педагогічною умовою формування ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів у процесі магістерської підготовки є формування професійно-суб'єктних конструктів аксіосфери майбутніх юристів (правової культури, правосвідомості, громадянської свідомості та інших компонентів системи цінностей) у процесі розв'язання змодельованих професійних ситуацій і залучення майбутніх юристів до професійної діяльності в організаціях і об'єднаннях (юридичних клініках, волонтерських пунктах та ін.).

Для здійснення експериментальної перевірки сформованості ціннісно-сміслової компетентності спочатку було сформульовано загальну емпіричну гіпотезу: ефективність формування ціннісно-сміслової компетентності

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

бакалаврів з права у магістерській підготовці підвищиться завдяки впровадженню педагогічних умов, що передбачають такі заходи: орієнтацію майбутніх юристів на самооцінювання професійної компетентності шляхом залучення до діяльності в організаціях і об'єднаннях; забезпечення взаємозв'язку аксіологічного, компетентнісного, системного та особистісно-орієнтованого підходів у процесі вивчення правознавчих дисциплін; запровадження в процес магістерської підготовки майбутніх юристів інноваційних методів навчання.

Для перевірки ефективності впровадження визначених педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів упродовж 2019–2024 рр. було проведено педагогічний експеримент, у якому взяли участь 118 респондентів, які є здобувачами вищої освіти 5 та 6 курсів спеціальності 081 «Право» за другим (магістерським) рівнем двох ЗВО – Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського та Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Здобувачів вищої освіти було поділено на дві групи, в яких 60 осіб – в експериментальній групі (ЕГ) та 58 осіб – у контрольній групі (КГ). Визначено основні компоненти ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів, а саме: *мотиваційно-аксіологічний, когнітивно-змістовий, діяльнісний і оцінно-рефлексивний*. До кожного компонента обрано відповідні критерії та показники. На підставі здійсненого аналізу компонентів, змісту критеріїв та їхніх показників обґрунтовано рівні сформованості ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів: I – елементарний, II – достатній, III – високий. Підготовлено й обґрунтовано діагностичний інструментарій для експериментальної перевірки ефективності визначених педагогічних умов: тест Елерса – для вимірювання мотивації досягнення мети, цілепокладання та аналізу шансів успіху [2, с. 146]; авторські опитувальники «Правосвідомість і правова культура майбутнього юриста» і «Ціннісно-сміслова компетентність

майбутнього юриста»; методика С. Кузікової «Диспозиційна характеристика саморозвитку особистості» [6, с. 146].

Для порівняння даних ЕГ і КГ на підставі загальної емпіричної гіпотези для кожного критерію були також сформульовані **часткові емпіричні гіпотези**: мотивація студентів до досягнень у майбутній професійній діяльності, успішність з освітніх компонентів «Методологія та організація юридичних наукових досліджень», «Конституційне судочинство України» та «Міжнародне співробітництво у сфері кримінальної юстиції», рівень значущості правової культури (прогресивно-правовий розвиток особи, що забезпечує її правомірну діяльність), громадянської свідомості (громадянська активність, спрямована на пропагування поваги до закону і правосвідомості громадян), здоров'язбереження (здоров'язберувальна компетентність, дбайливе ставлення до здоров'я і життя – власного і громадян) та здатності до саморефлексії та саморозвитку (наявність потреби, умов і механізмів саморозвитку, критичне ставлення до власної поведінки у професійній діяльності) будуть відповідно вищими у ЕГ порівняно з КГ завдяки реалізації педагогічних умов протягом процесу магістерської підготовки магістрів з права.

На констатувальному етапі отримано такі результати: дослідження за мотиваційно-аксіологічним критерієм показало, що елементарний рівень мотивації досягнення успіху в професійній діяльності має переважна більшість майбутніх магістрів-правників (КГ – 41,4 %, ЕГ – 46,7 %). Визначення системи життєвих цінностей майбутніх юристів студентам показало такі результати: система життєвих цінностей більше ніж третини опитуваних майбутніх юристів (високий рівень у КГ – 39,2 %, у ЕГ – 39,6 %) сприяє формуванню ціннісно-сміслової компетентності.

Дослідження за когнітивно-змістовим критерієм, а саме кількісне оцінювання знань студентів із правознавчих навчальних дисциплін

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

здійснювалося за результатами останньої підсумкової атестації (тобто за семестр). Аналіз результатів показав, що за усіма трьома зазначеними вище навчальними дисциплінами переважали студенти із достатнім рівнем знань правових дисциплін (академічна успішність від 65 до 85 балів).

Дослідження за діяльнісним критерієм показало, що високий пріоритет мають правові цінності – знання права і законів (КГ – 15,5 %, ЕГ – 13,3 %). Натомість вкрай низький пріоритет у майбутніх юристів займають такі компетентності, як здоров'язбережувальна компетентність (КГ – 6,9 %, ЕГ – 8,3 %) та уміння навчатися впродовж життя, здатність до саморозвитку (КГ – 5,2 %, ЕГ – 3,3 %). Загалом спостерігається достатній рівень сформованості діялісного компонента ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів на констатувальному етапі.

Дослідження за оцінно-рефлексивним критерієм показало, що спостерігаються низькі показники здатності магістрів-правників до рефлексії та саморозвитку – високий рівень щодо потреби в саморозвитку в КГ – 15,5 %, в ЕГ – 16,7 %, достатній – 55,2 % у КГ, 53,3 % – в ЕГ, що потребує корегування на формуальному етапі.

Наприкінці констатувального етапу педагогічного експерименту з учасниками КГ і ЕГ було проведено підсумкове опитування з метою отримання зворотного зв'язку щодо сформованості ціннісно-сміслової компетентності.

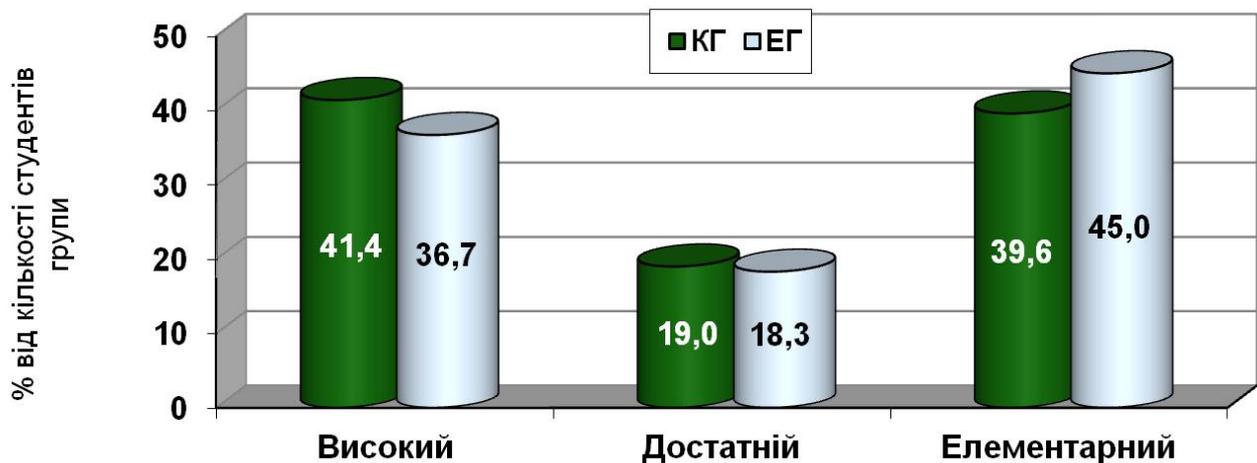
Розроблений автором підсумковий опитувальник «Ціннісно-сміслова компетентність майбутнього юриста» спрямований на визначення найважливіших ціннісних орієнтацій майбутніх юристів і, відповідно, загального рівня сформованості їхньої ціннісно-сміслової компетентності. Більшість опитуваних (КГ – 19,0 %, ЕГ – 18,3 %) обрали повагу до права та закону як ознаку справжнього юриста. Натомість високий пріоритет матеріальних цінностей на констатувальному етапі було обрано більше ніж п'ятою часткою

студентів (у КГ – 20,7 %, у ЕГ – 21,7 %), що вказує на пріоритетність матеріальних заохочень у майбутній професійній діяльності магістрів-правників і змушує добрати на формувальному етапі педагогічного експерименту педагогічні засоби підвищення пріоритетності інших ціннісних орієнтацій. За результатами опитування для КГ і ЕГ було розраховано узагальнені показники ціннісних орієнтацій, важливих для справжнього юриста і побудовано відповідні гістограми (рис. 1).

Рисунок 1

Результати підсумкового опитування щодо сформованості ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів на констатувальному етапі

Джерело: власна розробка автора

Формувальний етап експерименту (2023–2024 рр.), проводився для перевірки реалізації визначених і обґрунтованих педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності, зокрема, організації цінніснотворчого середовища, залучення майбутніх юристів до професійної діяльності в організаціях і об'єднаннях, упровадження індивідуальної освітньої траєкторії на засадах комплексного підходу шляхом залучення майбутніх юристів до роботи

студентських інноваційних хабів.

Контрольний етап педагогічного експерименту (2024 р.) передбачав повторну перевірку, підтвердження достовірності й узагальнення отриманих під час формувального етапу результатів упровадження визначених педагогічних умов. Було здійснено порівняння результатів ЕГ з показниками КГ. У ЕГ навчання здійснювалося за умови упровадження цінніснотворчого навчального середовища й активного залучення магістрів-правників до юридичної діяльності й громадянської активності, водночас навчання у КГ відбувалося у традиційний спосіб.

Встановлено, що на контрольному етапі порівняно з констатувальним студенти з ЕГ продемонстрували зростання високого і достатнього рівнів мотивації до досягнення за рахунок елементарного (відповідно, на 23,4 % і 10,0 %), водночас КГ не демонструє подібної динаміки – зростання високого і середнього рівнів не перевищує 6 % за кожним показником.

За когнітивно-змістовим критерієм спостерігалось значне зростання (у 1,5–2,5 рази) високого і достатнього рівнів та зменшення елементарного, водночас результати КГ змінилися незначно (зміни відбулися у межах 3–5 %) порівняно із констатувальним етапом експерименту.

За діяльнісним критерієм кількість респондентів ЕГ з високим рівнем на контрольному етапі значно (у півтора рази) збільшилася порівняно з констатувальним етапом на 21,5 % (з 41,8 % до 63,3 %) і складає майже дві третини ЕГ. Кількість опитуваних з достатнім рівнем також зросла на 6,7 % (з 25,0 % до 31,7 %).

За результатами дослідження оцінно-рефлексивного критерію спостерігається значне зростання в ЕГ усереднених показників високого рівня (на 33,7 %) за рахунок достатнього і елементарного.

Наприкінці контрольного етапу за розробленою авторською методикою проведено підсумкове опитування щодо загальної сформованості ціннісно-сміслової компетентності (рис. 2). В ЕГ після реалізації педагогічних умов на формувальному етапі майже дві третини майбутніх юристів мають високий рівень сформованості ціннісно-сміслової компетентності (63,3 %). Це дозволяє дійти висновку, що впровадження педагогічних умов позитивно впливає на формування ціннісно-сміслової компетентності бакалаврів з права в процесі магістерської підготовки.

Рисунок 2

Результати підсумкового опитування щодо сформованості ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів на контрольному етапі

Джерело: власна розробка автора

Після проведення всіх етапів експерименту отримані дані було проаналізовано на статистичну значущість за допомогою непараметричного критерію Пірсона χ^2 [10, с. 82–83] для підтвердження або скасування часткових емпіричних гіпотез і загальної емпіричної гіпотези дослідження.

Сформульовано дві статистичні гіпотези: гіпотеза про відсутність відмінностей у КГ та ЕГ за кожним критерієм і в цілому; гіпотеза про значущість відмінностей у КГ та ЕГ за кожним критерієм і в цілому. За основу прийнято гіпотезу про значущість відмінностей. За результатами обчислення емпіричні показники критерію Пірсона за чотирма критеріями (мотиваційно-аксіологічним, когнітивно-змістовим, діяльнісним і оцінно-рефлексивним) більше критичного значення, що підтверджує гіпотезу про значущість відмінностей й експериментально доводить ефективність впровадження в освітній процес українських ЗВО розроблених педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності бакалаврів з права у процесі магістерської підготовки.

Результати експериментального дослідження підтвердили загальну емпіричну гіпотезу дослідження щодо ефективності розроблених і впроваджених педагогічних умов формування ціннісно-сміслової компетентності бакалаврів з права у магістерській підготовці.

Висновки. Результати проведеного дослідження уможливили визначення сутності та особливостей ціннісно-сміслової компетентності, допомогли теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови, напрями й засоби упровадження цінніснотворчого середовища, професійно-суб'єктних конструктів аксіосфери, індивідуальної освітньої траєкторії у процес магістерської підготовки бакалаврів з права.

Перспективами подальших наукових розвідок може бути визначення і розробка методичного інструментарію для удосконалення формування ціннісно-сміслової компетентності майбутніх юристів.

Список використаних джерел

1. Годованюк Т., Возносименко Д. Ціннісно-компетентнісний підхід у фаховій підготовці майбутніх учителів математики. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2022. Вип. 4. С. 24–31.
2. Збірник методик для діагностики психологічної готовності військовослужбовців військової служби за контрактом до діяльності у складі миротворчих підрозділів: методичний посібник / О. М. Кокун та ін. К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2011. 281 с.
3. Калаур С. М. Практичні механізми формування ціннісно-сміслової компетентності у майбутніх соціальних педагогів під час навчання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Вип. 31. С. 64–67.
4. Козаченко С. М. Формування ціннісно-сміслової компетентності майбутніх учителів як науково-педагогічна проблема. *Педагогіка та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2013. № 1. С. 36–44.
5. Колісник-Гуменюк Ю. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх педагогів профільного і професійного навчання. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи: зб. наук. праць / гол. ред. Ю. І. Колісник-Гуменюк*. Київ–Львів–Бережани–Кельце, 2022. Вип. 10. С. 19–22.
6. Кузікова С. Б. Психологічні основи становлення суб'єкта саморозвитку в юнацькому віці: монографія. Суми: Видавництво СумДПУ, 2020. 324 с.
7. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2013. Вип. 1. С. 91–98.
8. Насіленко Л. Професійна підготовка майбутніх юристів на основі компетентнісного підходу (з досвіду роботи Університету сучасних знань).

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. / редкол. Л. Б. Лук'янова (голова) та ін.; Ін-т пед.. освіти дорослих НАПН України. Ніжин: Видавець П. П. Лисенко. 2013. Вип. 6. С. 75–81.

9. Ордіна Л. Л., Ярмола О. В. Формування ціннісних орієнтацій студентів у культуротворчому середовищі закладу вищої освіти. *ScienceRise: Pedagogical Education*. 2018. № 4 (24). С. 16–19.

10. Панченко Л. Ф. Математичні та статистичні методи аналізу соціологічної інформації: практикум. К.: КПІ ім. І. Сікорського, 2018. 289 с.

11. Свищ Л. О. Ціннісно-смісловий досвід як умова формування аксіологічної компетентності. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 1. С. 428–430.

12. Степанов О. М., Фіцула М. Основи психології і педагогіки. К.: Академвидав, 2006. 520 с.

13. Цип'яшук М. Б. Дослідження розвитку практичного мислення майбутніх юристів за критерієм їх залучення до практичної діяльності. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 26. С. 136–140.

14. Шмельова А. С. Професійна підготовка майбутніх юристів як педагогічна проблема. *Психолого-педагогічні, правові та соціально-культурні проблеми сучасного суспільства: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (Кременчук, 16–17 жовтня 2019 р.)*. С. 258–260.

15. Шмельова А. С. Формування мотиваційного компонента ціннісно-смісловної компетентності майбутніх юристів. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. 2021. Вип. 6 (131). С. 11–16.